

Sasca Montană (1918—1919)¹⁾

Memorii de dr. Ilie Gropșianu.

La 15 Iunie 1918, după eșecul austriac, în loc să ajungem în Veneția, ne-am pomenit la Viena. Aici aeroplanele lui D'Annunzio au fost primele rânduțele ale păcii; deja succesele Antentei la Marne, prin Mai, ne prevesteau aceste zile. Vienezii fierbeau de ură contra Ungariei, care nu le trimitea alimente.

Când le spuneai, că Hindenburg se retrage, ca să cauzeze surprize, vienezul sincer, ca de obicei, dar cu un zimbet dureros pe buze îți răspundea: „Wir haben den Krieg verloren! . . .“

Intr-o zi am întâlnit pe „Alser-strasse“ pe dl. Alexandru Vaida-Voevod. „Nu mai ceti N. Fr. Presse“ — mi-a zis — „citește „Arbeiter Zeitung“ și vei ști totul“. Articolele de fond ale acestui ziar erau aproape zilnic confiscate, iar chestia naționalităților părea scrisă de ai noștri. Se pleda pentru cedarea Trentinoului, iar fantasmagoriile pangermane erau aspru atacate. Nouă ni-a făcut acest ziar socialist mari servicii, iar vienezii îl citeau cu drag. Stările militare interne erau destrăbălate, la parchetul militar din Viena în Oct. 1918 erau 55 mii procese în curs, numărul dezertorilor era îngrozitor de mare. Urmă capitularea Bulgariei; soarta Monarhiei era decisă. Depe galeriile „Reichsratului“ ascultam cum deputații slavi ai Austriei bombardează guvernele: v. Seidler și apoi Hussareck miniștri prezenți erau izbiți în față, iar publicul din galerie săria în sus, aplaudând frenetic pe oratorii slavi. Impunătoare și înțeleaptă a fost ținuta deputatului bucovinean Dr. Isopescu-Grecul; el era ascultat cu multă atențiune de întreg parlamentul. Ce deosebire între parlamentul din Viena și între cel din timp de pace dela Budapesta! La Viena îndeosebi zbiciuiți au fost Maghiarii și-n primul rând . . . contele Tisza. Antanta ocupase atunci orașele Istip și Uskub și intrase în Bulgaria.

La 13 Octomvrie părăsesc Viena, plecând, pentru câteva zile, spre casă. Mi-am adus întreg bagajul. Pe tren ofițierii sătui de război și soldații se plâneau de foame. Toată lumea ahtia după pace. Era wilsoniană. Zia-rele din Viena apăreau zilnic în trei ediții, ele scriau disperat: „Vine pacea!“ „Ne apropiem de sfârșit!“ „Germania împreună cu noi, cu inima sângerândă e dispusă să-și retragă toate trupele din teritoriile ocupate!“ „Germania ar fi dispusă să taie și o bucată din Alsacia și Lorena!“ Punctele lui Wilson servească ca temelie al petrecărilor de pace!“ „Vine pacea! Ochii ne sunt umezi, inima ni-e apăsată, grijele nu conțin, nu pier și totuși o ușurare nespusă înpânzește inimile oamenilor!“ așa scria „N. Fr. Presse“ ziarul slugarnic al guvernelor austriece — la 13 Oct. 1918, și toate celelalte îl secundau la fel.

Trecând prin Budapesta, cutreerând în lung și în lat Austria și Ungaria, vedeam cum toată lumea cugeta la fel, numai clica disperată Werkerle — Tisza mai cerca să aducă în rătăcire pe tânărul Împărat; ei mai cereau o remaniere ministerială cu Návay și Apponyi, înbătrâniți în păcatele nefastului sistem de guvernare dualistă.

Și pe când în cele două capitale se zvârcoleau păcătoșii, departe la Oradea Mare o mână de bărbați înțelepți, căpeteniile partidului național român de atunci, stilizau acea memorabilă declarațiune a „națiunii române din Ungaria și Transilvania“ care avea să răsună, cu atâta vrednicie, peste câteva

¹⁾ Manuscrisul a fost depus la Muzeul Bănățean pentru „Secțiunea Unirii“, ce se va înființa.

zile, în parlamentul Ungariei, prin rostul deputatului Dr. Alexandru Vaida-Voevod.

Ajuns acasă prevesteam plin de temeri sfârșitul Monarchiei. Plini de temeri erau și cei mulți și buni. „Până nu auzim tunurile din spre Dunăre, de unde le-am auzit la început, tot nu credem!...“ I-mi răspundeau bătrânii... Și de fapt la 30 Oct. le auzirăm iarăși, iar la 31 Oct. sosiră deja primele cătane dela „kaderile“ apropiate, lășind dorita veste, „e gata războiul, vin feciorii acasă!“

S'au împlinit doisprezece ani de atunci: „Meminisse prodest“.

*

Sasca, 13 Noemvrie 1918. În satul nostru situat la spatele lui Dumnezeu, vestea detronării Habsburgilor și uciderea premierului conte, Ștefan Tisza, ajung totuși cu iuteala fulgerului Vineri în 1 Noembrie. Sâmbătă la 2 Noembrie sosesc la noi refugiații din Moldova Nouă aducând vestea, că vre-o opt comitagii sârbi au trecut, la noi, Dunărea. Populația românească din Moldova a stat locului, ea nu s'a învoit a fi mutată de la vetrele ei, ea vedea în noii sosiți pe oaspeții doriți: ostașii Ententei și numai în sinul „refugiaților“ — aproape toți streini și funcționari maghiarizați, se încuibă temerea. Totășa și în Sasca Duminecă în 3 Noembrie stăpîinii stăpînirii urgisite, sub pretextul apărării, dau arme, antistea comunală împarte puști în mâna celor atunci întorși de pe fronturi; zice-se contra unui eventual atac al comitagilor sârbi. Totatunci jandarmeria din Sasca și jur sub comanda unui locotenent părăsește aretul nostru, care rămâne astfel fără un organ al ordinii publice. Nu e deci mirare dacă începînd din 2 Noembrie soldații tuturor fronturilor, lihnîți de foame, în pragul unei ierni grele, ei, cari au îndurat gerul Carpaților galițieni, duc împreună cu sătenii din jur lemne din depozitul soc. „Steg“ și taie lemne din pădure, ducînd apoi făina și alimentele din magazina „Steg“-ului și din cea a comunei. Magazinerul Lakner le refuzase doar făina de grâu și zahărul: „valahii să mănecă mămăligă!“ Un „înarmat“ al stăpînirii sparge „Wertheimul“ — gol al „Reciței“ și plebea turbată de nedreptățile din trecut, jăfuieste pe inspectorul „Reciței“. Celor buni nu li se clintește părul. Funcționarii străini se înarmează; un anume Robert Partelly impușcă pe stradă ca pe un câine pe un biet țăran român, năuc, din Sasca Română, pentru că avea ceva porumb în spate; l-a provocat să steie și nu s'a supus. Totatunci făptuitori necunoscuți omoară pe blîndul cetățean Paul Mica. Afară de cele de mai sus, la aceste fapte urâte se reduce „revoluția dela Sasca“. Totul a fost înscenat de câți-va funcționari străini și de un renegat român. Încă dela fronturile înfrînte ale Monarhiei, soldații erau trimiși acasă cu deviza anarhiei; și numai cei cu musca pe căciulă erau plini de groază.

Streinii împart „publicațiuni“ de ale „consiliului național“ din Budapesta, scrise în toate limbile, în baza cărora oamenii stăpînirii organizează o adunare la 6 Noembrie în mijlocul comunei, la locul așa numit „crucea dela Pera“. Totul a fost o încercare șubredă de a purcede conform ordinelor primite dela sateliții Budapestei. Păstrez și acum toate actele acelor vremuri de refacere națională. În această adunare preotul, om slab de înger, deschide adunarea cetînd românește și nemțește „publicațiunea“ dela Budapesta, apoi descrie starea excepțională în care trăim și „pentru buna ordine propune, ca din cetățenii comunei, fără deosebire de naționalitate, să se aleagă un comitet național, cu menirea ca să judece și să aducă sentință în toate chestiile de ordin moral, politic, social, etc. din comună, avînd a se supune fiecare cetățean sentințelor ce se vor aduce“. S'a ales apoi prin aclamațiune, un comitet de 23 din cele trei neamuri din comună. Atunci sosește acolo Dr. Ilie Gropșianu, care nici nu fusese invitat la această adunare, fiind ani de-arîndul urgisit în ochii stăpînirii ungurești și propune, ca fiecare națiune să se constituie și în comuna noastră în consiliu național separat; la aceasta toți românii prezenți — aproape treisute, se declară cu multă însuflețire membri ai consiliului național român, iar germanii și cei doi unguri în alte două grupări separate. Organizatorilor adunării, — mame-

lucii tuturor guvernelor ungurești — nu le convine această soluție, ei fac „declarația solemnă, că toți cetățenii fără deosebire de naționalitate se contopesc într'un grup, ca frați adevărați sprijinindu-se reciproc“. După declarația aceasta, președintele provoacă pe cei prezenți să depună jurământul, că se vor supune întru toate ordinațiunilor și dispozițiunilor comitetului. În ședințele din 7 (ora 2 și apoi a doua la ora 4) 8 și 9 Noembrie „comitetul comun al consiliilor naționale române, germane și maghiare“ cum se numia atât de întortochiat acest „omogen“ comitet, organizează garda națională, ca să susțină ordinea în comună, provoacă populația să readucă făina și lemnele înstrăinate, salarizează pe gardiști, sistează în mod provizor târgul de săptămână (frica de valahi!) și adună prin chetă publică sumele necesare pentru susținerea gărzii naționale. În fruntea comitetului e ales ca președinte șefjudecătorul Iosif Virágh. Garda națională se desbină în două grupuri, la cele două puncte opuse ale comunei, unul având de comandant pe subloc. în rez. Dr. Stefan Lichtfuss, iar celălalt pe subloc. Stefan Ieremia. Garda națională a purtat ca insignii tricolorul roșu-auriu și albastru; provocând primăria, aceasta a arborat pe edificiul comunal steagul național. O săptămână întreagă garda națională a susținut ordinea în comună; ea se compunea din 95 persoane, în mare parte români. Germanii, deși se contopiseră cu noi, tot așa și funcționarii, aproape toți minoritari, nu au fost la înălțimea chemării, cauzându-ne greutăți. În mai multe cuvântări, adresate poporului, Dr. Ilie Gropșianu în ședințe zilnice permanente a arătat însemnătatea acestor zile mari și marile principii de libertate și de autodeterminare a popoarelor, îndemnând la ordine și liniște. La 8 Nov. sunt escortați la Oravița indivizii învinuiți cu diferite crime și delictе.

Acolo se organiza se „Legiunea Română“. Comandamentul î-și avea diferite secții, consiliu militar, monitor oficial tipărit, comandanți și investitori. Era un for miliar exemplar organizat; consiliile naționale române din satele din jur îi erau subordonate. Se formaseră și consilii naționale pe plase. La începutul lui Noembrie românii din comuna Ilidia ne adresează acest apel: *„Români din cercul Iamului și ținuturilor dunărene! A sosit ceasul libertății noastre naționale! Marile principii de libertate și liberă dispunere a tuturor popoarelor au învins, azi suntem liberi, liberi de a clădi pe ruinele lumii vechi, temeliiile unei lumi nouă, ale vieții naționale românești. Considerând, că baza oricărei vieți naționale e organizarea, ordinea și concentrarea tuturor forțelor naționale, pentru scopul final: unirea tuturor Românilor, ne-am hotărât cu înțelegerea forurilor noastre naționale superioare, să înființăm cu sediul deocamdată în Ilidie: comitetul național român al cercului Iamului și părțile Dunărene. Români! În frământările uriașe de acum evoluția omenimei a făcut pașuri uriașe spre naționalizarea, spre democratizarea tuturor celor apăsăți — ni-e clară țința ultimă: unirea tuturor Românilor! Dar ori-ce principiu, fie cât de frumos, numai întru atâta are valoare, întrucât e clădit pe baza solidă a organizării sociale. Să ne organizăm fraților! Ne așteaptă rezolvirea a o mulțime de probleme locale, sociale, financiare, administrative și politice. În locul celor duși: pretură, notariate, etc. să punem elementele noastre, ca mersul regulat al vieții sociale să nu sufere nimic. Apoi în chestiunile de natura aceasta nu putem să alergăm vecinic la alte locuri după sfaturi: să ne alegem un comitet național al nostru, care să preia conducerea agendelor comune administrative. Rugăm toate comunele și comitetele comunale să-și trimită reprezentanții lor, Joi în 14 Noembrie la Ilidie. Cu aprobarea comitetului central român: ss. Ioan Covrig m. p., Dr. Cornel Teicu m. p., Ioan Murgu m. p. și Trăian Murgu m. p. — iar la 5 Noembrie 1918 Dr. Ioan Nedelcu, fost prefect și actual avocat din Oravița adresează Românilor din acest ținut următorul apel: Frați Români! Trecutul meu politic de zeci de ani mă îndreptățește, ba chiar mă obligă, să vă adresez în aceste vremuri mari următoarele: Dezrobirea popoarelor e ajunsă în pragul înfăptuirii. Incepe a se crepa de ziuă, s'au ivit zorile zilei mari când ni-se vor dezlega lanțele în cari ne-a aruncat asprimea vremilor de până acum. Să ne pregătim de această mare sărbătoare a neamului românesc, înlăturând din toate ascunzișurile sufletului orice bă-*

nuieli, orice nedumeriri, orice mâhniri și întristări, pricinuite de zilele grele pe cari le-am trăit. Lacrimile durerii au secăt. Deacum înainte numai lacrimi de bucurie pe fața fiecărui Român! Astăzi nu mai putem învinovăți pe nimeni că s'ar clinti de lângă steagul național, pe cari cei buni ai noștri l-au apărât în vremuri grele, acoperindu-l cu trupurile lor, trecând adeseori prin codru de sulifi pânăce au izbutit să-l ducă la biruință. Renegați în sânul neamului nostru acum nu mai pot fi. Astăzi toți Românii sunt sub steagul național. În asemenea clipe mari, înbrățișundu-ne de bucurie, n'avem să mai judecăm pe nimeni. Fiecare Român își va da seama de faptele și sentimentele sale înaintea conștiinței sale proprii. Și acum fraților mei, cine dintre Dumneavoastră n'ar fi pe deplin lămurit asupra celor ce se petrec în momentele de față, iată v'o spun și pe calea aceasta cu slovă: Au ajuns la izbândă principiile din programul partidului național român, cuprinse și în vederile din solia lui Wilson, din cari va răsări libertatea deplină a popoarelor; principii susținute cu bărbăție în casa țării și de vrednicul nostru deputat Alexandru Vaida-Voevod. Și acum dânsul a grăit din sufletul nostru al tuturor, urmează în mod firesc, că și noi toți Românii din această țară aderăm și așteptăm cu dor realizarea idealului nostru național, în felul cum l-a susținut d-nul Vaida în dieta țării. Măreția acestui ideal național, însă, ne impune să ne arătăm vrednici de soarta ce ni s'a croit prin bărbăția partidului nostru și prin ajutorul prețios ce ni l-au dat, și ni-l vor da încă, și alte neamuri mai avântate decât noi. Drept aceea repet, fraților mai buni, purtați-vă omenește: Feriți-vă de fapte urâte, ce ne-ar putea turbura veselia marelui praznic național la care ne pregătim. Toți câți i-mi veți citi aceste rânduri, spuneți și altora cari nu vor ajunge să le citească: să-și ia la inimă aceste povești binevoitoare, pe cari mi le-a dictat îngrijorarea ce-am avut-o totdeauna pentru scumpul neam românesc. Puneți toți umărul pentru menținerea ordinii și a siguranței publice, pentru scutirea de înstrăinare a averii voastre și a tuturor concetățenilor voștri, ca astfel să ne găsească ziua învierii nepătați, căci numai așa putem fi socotiți și noi românii între popoarele civilizate ale lumii izbândindu-se în felul acesta visul poetului: **Viitor de aur România are îi prevăz prin secolii a ei înălțare.** — Oravița, la 5 Noemvrie 1918. — Dr. Ioan Nedelcu, m. p. membru în Comitetul Partid. Naț. Rom.

Deși la 11 Noemvrie sosește armata sârbească, despre a cărei isprăvi voi vorbi într'un viitor capitol separat, totuși consiliul național i-și continuă activitatea. La provocarea „legiunei române“ din Oravița, la 15 Noembrie mă prezint la Oravița. Seara târziu sosesc acolo; legiunea în frunte cu căpitanii Dr. Mihai Gropșianu și căp. Bălică avea o consfătuire la hotelul „Coroana“. Mi-a impus această organizație. Le-am raportat neajunsurile dela Sasca, iar mâne-zi, la 16 Nov. în două trăsură trimișii legiunei române sosesc la noi. În biserica românească, la vecernie, ținem constituirea consiliului național român pe baze curat naționale, fără amestecul minoritarilor. Seara, la cina comună petrecem împreună cu orăvicienii clipe de cea mai curată însuflețire națională. E mult decând Dr. Aurel Vlad susținea lupta națională, înălțind cu vrednicie steagul lui Vichente Babeș! În această zi — în biserică — cuvântând poporului și prevestindu-i învierea neamului românesc, la propunerea adv. Dr. Ales. Coca — un brav intelectual român — noi am primit între noi și pe unii minoritari și apoi pe unii români, cari multă vreme se înjugaseră la carul stăpânirii ungurești: — notarul și preotul comunei — cari în aceste clipe sfinte de însuflețire declarau, că depun armele și ne roagă să-i primim în sânul partidului național român... Am uitat trecutul... Scriitorul acestor rânduri a primit satisfacție pentru toată urgia din trecut. Dar las să urmeze actul autentic al acestei adunări naționale. „Proces verbal luat în adunarea națională a poporului român din comuna noastră Sasca Montană la 16 Noemvrie 1918 în biserica românească din loc. Dr. Ilie Gropșianu deschizând adunarea salută deputația comitetului național român din Oravița în frunte cu dl. preot român Cornel Ștefan, pe delegații legiunei române tot de acolo în frunte cu căpitan Bălica și subloc. Mircu, garda națională din Slatina, în frunte cu comandantul ei Vițianu, --

pe frații prezenți din comunele vecine: Sasca română, Cărbunari și Știnăpar. și roagă pe trimisul „Legiunei Române” din Oravița a realiza dorința poporului din Sasca Montană, de a ne constitui în consiliu curat național românesc, fără de amestecul celorlalte națiuni conlocuitoare, Păr. Ștefan mulțumind pentru buna primire, în cuvinte înălțătoare, în fața sfântului altar — scoate în relief însemnătatea epocală a vremilor de azi și ne invită a ne constitui alegându-ne un comitet național cu președinte și notar. La propunerea lui Dr. Ilie Gropșianu adunarea națională cu aclamațiune alege un comitat de 26 membrii. Președintele — preotul local — mulțumind pentru încredere, declară constituit consiliul național român din Sasca Montană, nimicind prin acest act toate hotărârile anterioare din alte adunări. Se purcede apoi la reorganizarea gardei naționale. Se face cu solemnitate declarația, primită cu unanimitate, că garda națională e o corporațiune curat națională românească, chiar dacă membrii ei benevoli se compun și din alte națiuni. Stindardul și insigniile gărzii sunt mândrul nostru tricolor: roșu, galben, albastru, obligați fiind toți gardiștii, fără considerare de neam, să poarte acest semn. Cu însoțire a fost apoi ales de preșident Dr. Ilie Gropșianu. Noul comandant e subloc. Ștefan Ieremia. Ambii fac înaintea comandantului central căp. Bălica, promisiunea solemnă, de a se supune poruncilor dlui căpitan, iar acesta îi îndrumă, ca din sânul gardiștilor să-și aleagă un comitet, care să conducă toate afacerile interne, cele pur militare fiind lăsate în grija comandantului. Președintele apoi mulțumind dlilor din „Legiunea română din Oravița” închide ședința. Acest act s'a luat și confirmat prin subscrierile celor prezenți de a servi ca document istoric, că și Românii din Sasca Montană vreau să trăiască numai ca români, conștii de dreptul de liberă dispunere de sine a popoarelor. D. c. m. s. Urmează semăturile.

Acest consiliu național român, organizat pe timpul, când armata sârbească intrase deja la 11 Noemvrie și în comuna noastră, a funcționat și sub dominațiunea sârbească, deși aceștia numiseră un primar. În frunte cu adv. Ales. Coca, în vremuri nespuse de grele, a ținut trează conștiința națională și sub scurta dominațiune franceză și-a trimis delegatul ei la marca adunare națională dela Alba Iulia, apărând și susținând cu vrednicie interesele poporului român, chiar și al celui situat și acum dincolo de actuala și afurisita frontieră jugoslavă. Sub conducerea lui s'au organizat și consiliile naționale din comunele din jur: Sasca română, Slatina, Kacoviște, Cărbunari și Știnăpari, iar în marea adunare dela Alba Iulia a reprezentat trimisul ei și comuna Moldova Nouă. În capitolul următor voi descrie scurta eră a dominațiunilor sârbe și franceze, intercalând cele văzute și auzite la marea adunare națională dela Alba Iulia. Bărbați distinși insistă să ficsăm toate acestea în interesul adevărului istoric.

Sub Sârbi.

În seara zilei de 11 Noemvrie 26 husari sârbi sosesc în Sasca Montană. La ora 8 seara funcționarii minoritari îi primesc la marginea comunei, românii au fost preterați dela această primire. Noaptea întreagă au bencheduit stâlpii stăpânirii streine cu ofițerii sârbi (repede se înpreținiseră!) Mânezi dimineața un fost funcționar superior era încă turmentat de alcool. Pacinicul gardist Ion Iovan a fost palmuit atunci la porunca unui funcționar local, de soldații sârbi. Tot atunci dispăre steagul românesc de pe primărie, el e transformat în steag sârbesc (știm autorul: un stâlp al primăriei) și e arborat pe edificiul judecătoriei. Tot ai „noștri” îndeamnă pe gardiști să nu mai poarte tricolorul românesc; În 12 Nov. sârbii pleacă spre Slatina; ei trec pe stradă cântând duioase cântări sârbești, salutând pe trecători și descoperindu-se în fața unui convoi de înmormântare. O patrulă de 3 husari ating și dosnica comună Sasca Română. Din fețele ofițerilor, din privirile lor strălucitoare cetia, că se simt bine primiți la noi. La amezai o grupă mai mare le urmează, sub comanda unui maior. Ei salută prletenește, îi

resălit cu „jivio!“ și cu „vive la France!“ Spre seară o întreagă companie a gărzilor naționale române din Ilidia, Socolari, Potoc și Sasca Română, coboară pe strada „Spânzurați“, parcurg comuna, fâlfâind un puternic stindard național și cântând „Pe-al nostru steag e scris unire“ se îndreaptă spre Slatina; ei sunt conduși de Dr. Cornel Teicu, înv. Ania, serg. Ania și alți cunoscuți. Gardistii noștri nemulțumiți de conducerea notarului Kirillă, abdic. În 13 Nov. pace și liniște. Așteptăm grosul sârbilor și sosirea fraților noștri dinspre soare-răsare. În nesiguranța acestor zile de prefaceri ei sunt de fapt așteptați ca și *Mesia*.

Sub conducerea căpitanului Missits, fiul voevodului, sârbii — armată aliată fiind — au fost primiți la noi cu alai și bucurie, dar cei trei ultimi jandarmi ai lor, au plecat pe furiș în noaptea de 21 Martie; ei au fost „cuceritori“ urgisiți și nu au lăsat nici un regret în urma lor. În cele 131 de zile ei au terorizat și au bătut cetățeni pacinici, îndeosebi cei întâi veniți sub conducerea unui sergent muntenegrean „Miloș“. Și stâlpii muribunde stăpâniri ungurești i-au instigat mult contra populației noastre. Se zice, că fibirăul sârb ar fi avut o listă a celor proscrisi, — cei mai buni și bravi români. Ei erau mereu ținuți în „evidență“ de „Miloș“, ceea-ce însemna, că erau zilnic bătuți până la os. Mai mult a suferit Vasilică Borceanu, suspiciat de fapte rele. El s'a furișat din sat, dar aflând, că s'a reîntors, sârbii i-au înconjurat casa, l-au legat și l-au lăsat aproape mort în bătaie, și-i învănăși se corpul întreg. Tinerii Rogoveanu și Borceanu, au fost băluți, pentru că au fost întâlniți seara pe stradă. Frunțașii streini ca să se răzbune pentru rușinea ce au pățit-o în primele zile ale Lunei Noemvrie, acum deveniseră nespuse de răzbnători; poporul nostru și acum să gândește cu scârbă și dispreț la ei. „Am auzit că agiți strigând „să trăiască România mare“, — mi-a zis și mie într-o zi fibireul sârb Gerdecz. „Ce crezi — a continuat el — am doar putere mare!“ În fața frunțașilor șoviniști i-am răspuns: „Dle Pretor! Te asigur, că între toți acești domni — arătând spre cei prezenți — numai eu singur reprezint aici acele principii, pentru cari DTa ai stat închis la Seghedin și dacă nu eram înrolat, poate că eram și eu colegul DTale în robia Seghedinului...“ L-am potolit. Dar abia plecă și un soldat sârb m'a escortat la jandarmerie. Cei rămași acolo s'au bucurat și au răs în urma mea: erau slujbașii stăpânirii de eri. Ei au lătit apoi zvonul, că am fost bătut de sârbi: totuși muntenegrinii au fost mai loiali, ei m'au tras numai la răspundere, că ce ce i-am denunțat la Belgrad, că bat oamenii. Și a fost destul să le declar solemn, că aceste insinuări nu sunt adevărate; ei m'au omenit în felul lor, îmibindu-mă zădarnic să beau cu ei vin din o damigeană de cca. 15 litri ce o aveau pe masă. Totuși am fost mereu suspiciat și controlat, îndeosebi, pentru că am avut curajul să plec dintre ei la marea adunare dela Alba Iulia, mai binezis, că am cutezat să mă reîntorc între dânsii — dela aceea memorabilă adunare. De fapt a și fost mare curaj acesta; la ce mă și întorce-am atunci la Sasca? Soldații sârbi susțineau că ascund manifeste românești ba chiar și soldați români (!) Ei văzuseră anume întrând în casa părinților mei un om cu un chipiu de marinar, îl confundaseră cu soldatul român. Scârbit de denunțările șoviniștilor noștri — funcționari administrativi — împreună cu Dl. Dr. Alex. Coca m'am retras dela conducerea treburilor publice, ducând un trai foarte retras. Aceste zile au fost chiar mai pline de scârbă, decât toată urgia ungurească de ieri: noi vedeam în sârbi pe trimișii Ententei, iar ei — instigați de ticăloșii noștri — ne strângeau de gât cu ștreangul roșu, albastru și alb, care parcă durea și mai tare decât cel roșu, alb și verde, cu care ne obicinuisem de secole. Așa am suferit 131 zile sub „frații“ sârbi.

Spre Alba Iulia

Comitetul consiliului național român din Sasca Montană în ședința sa ținută la 24 Noemvrie 1918 în casa comunală, cu unanimitate de voturi decide și împuternicește prin acest act pe membrul său dl. Dr. *Ilie Grop*

șianu, avocat, să prezinte „Marei Adunări Naționale române” ce se va ținea la 1 Decembrie 1918 st. n. în Alba Iulia, ca trimis al acestui cerc electoral, rugarea poporului românesc din toate satele aflătoare pe domeniul „Societății priv. austro-ungare a căilor ferate”; luând în considerare, că această societate e stăpână pe zecidemi de jughere pământ arabil, livezi și păduri, iar locuitorii satelor montane de pe acest domeniu sunt lipsiți cu totul de pământ și ne având voie nici chiar o capră să scoată la pășune, fiind astfel aceste sate cu totul închise între hotarele lor. Marele consiliu al națiunii Române să binevoiască a afla calea și modul, ca aceste comune fie prin cumpărare, fie prin expropriere să ajungă la pământ. Prin aceasta consiliul național român din Sasca-Montană nu voeste a atinge sfințenia proprietății private, ci în puterea dreptului de liberă dispunere de sine a popoarelor, cere și pretinde să i-se asigure dreptul indiscutabil de a trăi ca cetățeni liberi în țară liberă. „Un estras al acestei hotărâri i s'a predat Dlui Dr. Ilie Groșșianu, urmat de mai multe iscălituri.

În puterea acestei însărcinări Dr. Ilie Groșșianu s'a prezentat la Marea Adunare Națională din 1 Dec. 1918 la Alba Iulia și a predat cererea de mai sus în forma unui memoriu, la care s'au mai alăturat acolo trimișii comunelor: *Moldova Nouă, părțile Dunărene (Clisura), Macoviște, Slatina, Rusca Montană, Răcășdia, Bocșa Montană, Recița Montană și Română, Călnic, Moniom, Doman, Terova, Cărbunari și Știnăpări*. Dr. Ilie Groșșianu a primit următorul *revers*: „În numele Comitetului Central al Consiliului Național Român confirmăm primirea estrasului din procesul verbal luat în ședința Comitetului Național Român ținut la 24 Nov. 1918 st. n. în Sasca Montană. Alba Iulia, la 30 Noemvrie 1918. Pentru Comitet și pentru consiliul național român am primit: Dr. Ioan Suciu m. p., în fața noastră: Dr. Traian Gherguția, m. p. (medic Buziaș) și Dr. Lazar Zarcuța, m. p. (avocat în Orșova). (La această cerere nici până azi după doisprezece ani nu am mai primit nici un răspuns. Reforma agrară s'a făcut și la noi, dar o revizuire se impune, pentru că interesele poporului din locurile așa numite „Montane” nici pe departe nu au fost luate în considerare, dovadă zecile de mii de delictе silvice din Căraș.)

În ședința Comitetului național român din Sasca Montană ținută la 6 Dec. 1918 Dr. Ilie Groșșianu ca trimis al consiliului național raportează despre toate acestea, citește apoi rezoluția adusă în marea adunare națională ținută la 1 și 2 Dec. 1918 la Alba Iulia și punct de punct explică celor prezenți această rezoluție și istoricul alcătuirii ei, face apoi raport datailat despre celor văzute și auzite acolo și grăite de dânsul la această memorabilă și epocală adunare a Neamului Românesc. Cei prezenți adănc impresionații de cele auzite, cu unanimitate împreună cu comitetul iau act despre pașii făcuți și exprimă raportorului pentru această activitate — mulțumită protocolară.

Și acum să reimprospătăm amintirile: impresii și reflexii din drumul spre Alba Iulia. Ca să poată ajunge cu siguranță la Alba Iulia, scriitorul acestor rânduri încă la 26 Nov. 1918 a părăsit comuna Sasca Montană situată la punctul unde blăstămata frontieră jugoslavă pătrunde și acum mai adânc în inima Banatului sfâșiat în două. În 26 Nov. 1918 pe casarma honvezilor unguri din Oravița flutura tricolorul român, deși acolo, pe lângă „Legiunea Română” staționa și comandamentul armatei regulate sârbești, care intrase mai demult și în Oravița. Comanda sârbă o avea un subloc. Ei la etaj, noi românii în parter. Acolo am fost prezent la actul solemn, când Loc. Col. Toma Manciuc, Orăvician de origine, dar în decursul timpului devenit cetățean austriac, a depus atunci ca simplu legionar, cu stelele rase, jurământul de credință Neamului Românesc și Consiliului Național Român. Căpitanul Dr. Mihai Groșșianu i-a luat jurământul. Împreună cu acesta, totatunci, Marți plecăm spre Alba Iulia, dar nu direct, ci cu încunjur ca să nu fim suspectați de armata sârbă intenționăm să străbătem valea Hațegului, de aceea ne-am abătut din drum la Caransebeș. Sârbii ocupaseră și acest oraș. Ca să ne împrețenim cu ei, am participat și la înmormântarea frunțașului sârb din Caransebeș ajutor de notar public Dr. Galkanovits. Trebuia să primim permis de drum, „Obiala” dela comanda sârbă din Ca-

ransebeș și cine ar fi cutezat să spună că merge la Alba Iulia ! Imbrăcați în uniformă de foști ofițeri austrieci, eu afirmam, că merg la Cluj să demobilizez, istoricul Dr. Ion Sârbu tot la Cluj la clinica de Oftalmogie (regretatul savant purta ochelari și afirma că suferă de ochi), alții dintre noi, mergeau la Mediaș să cumpere vin alții pe la copii, la Brașov. Ne-a reușit. Numai așa ne-am putut strecura printre sârbi. Aflând, că P. S. Episcop al Caransebeșului călătorește la Alba Iulia ne-am schimbat planul de drum și am plecat și noi în această direcție. Parcă îl văd și acum pe Sanctitatea Sa Dr. Miron Cristea actual Patriarh al României. El pleca atunci pe calea profeților... Departe de peronul gării, afară lângă o magazină sta singur singurel, fără nici o suită, așteptând sosirea trenului dinspre Orșova. Dr. Mihai Gropșianu i-a cerut voia să-i facem o mică suită sau mai binezis gardă de apărare, care până în gara Aradului, cred, i-a fost de ceva folos. Sosește trenul. Urcăm. Soldatul sârb de serviciu tot așa l'a îmbrăncit atunci și pe Sanctitatea Sa ca pe toată lumea grăbită; trenul era condus de militari. Pe dibuite ne așezăm într'un cupeu de clasa II-a: P. S. Episcopul, Dr. Mihai Gropșianu, Dr. Trăian Gherguța, Dr. Ion Sârbu, scriitorul acestor rânduri și încă unul doi pe cari i-am uitat. Așa se pune trenul în mișcare, din umbrele înserării apare în ușa cupeului, izbindu-o cu un gest sălbatec, un soldat sârb — un muntenegrean cum am aflat apoi, — o mătăhală de om și începe să ne controleze permisele de drum. Totul a mers bine până la P. S. S. Episcopul, care șezând mai în fund i-a prezentat permisul prin mine. Cum se vede sârbul pusese ochii pe Sanctitatea Sa, cel mai distins și ca înfățișare, dintre noi. Eu — vorbind sârbește — îi spuneam acelei nămile de soldat, scopul și ținta călătoriei noastre: Mediaș, Cluj, etc. numai Alba Iulia nu.

La P. S. Sa o sfecelisem, nu știam ce să-i mint. Atunci muntenegreanul mi-a zis răstit: „I coje to popa?“ (și cine e popa acela?) arătând spre P. Sfințitul. Ca să-i impun, i-am răspuns și eu și mai răstit: „To ni e popa, to je vași pravoslavny Vladiko!“ („Acesta nu e popa, acesta e Vlădica vostru dreptcredincios“). Și de fapt am lovit la țintă inima acestui uriaș muntenegrean dreptmăritor și el. „Vladiko !?“ a exclamat adânc impresionat sârbul, gata să-și de pe spate de cutezanța-i nepermisă față de Arhiereu ! S'a dus cu Dzeu spre alt cupeu, salutând cu mult respect, iar noi am râs mult, bucurându-ne că nu ne-au dat jos din tren la proxima gară, cum au pățit-o foarte mulți până dincolo de Timișoara, despre cari sârbii aflaseră că merg la Alba Iulia. Era noapte și cupeul nu avea lampă. Atunci Sanctitatea Sa a scos din geamantanu-i pântecos o frântură de lumânare scurtă, dar groasă și a lipit-o lângă fereastra cupeului luminându-ne până la miezul nopții, când am ajuns la Arad. În gara Timișoarei trebuia să stăm mai mult, căci aici era controlul cel mai sever: dela om la om. Ne dăm jos din tren și abia străbatem până în restaurantul gării. Aici Sanctitatea Sa, viitorul Patriarh ne pregătește sufletește pentru Alba Iulia. El scoate din geamantan, tipărită frumos, cuvântarea pe care a ținut-o apoi acolo și cu care intenționa — cum ne-a spus atunci — să deschidă S. Sa Marea adunare Națională. Păcat, că nu am păstrat un exemplar al acelei cuvântări, care o păstrăm însă și acum cu sfințenie în sufletele noastre: „... care român mai poate dori, să mai trăim în acelaș stat cu maghiarii? ... Promisiunile deșarte din cursul veacurilor ne-au învățat a nu mai avea în maghiari nici o încredere ... Aceasta trebuie să fie singura noastră tendință firească ... *Unirea cu scumpa noastră Românie*, alipindu-i în t r e g pământul strămoșesc... Pân'la Tisa ! Amin !“ Cuvinte profetice, cari vor înfrunta vecinicia !

Încă Joi seara citeam noi din mâna Archierului în gara Timișoarei, aceste cuvinte de aur, cari avea să răsune abia Dumineca Viitoare pe câmpia lui Horea prin glasul a peste 100.000 români: Crezul politic și acum al Banatului sfâșiat în două: *Vis ne'mplinit încă al Neamului nostru !* ... Seara târziu ne continuăm drumul și la miezul nopții ajungem în gara Aradului, unde era imposibil să străbați pe peron și prin gară, de miile de români cari mișunau acolo. Mi-a venit o idee; am strigat ca un tulnic:

„Oameni buni faceți loc, trece Metropolitul!“ și miile de oameni cuviincioși într-o clipă s’au dat la o parte, iar Sanctitatea Sa urmându-mi repede a trecut ca un Moise prin Marea Roșie până la ieșirea dinspre oraș a gării, unde-L aștepta trăsura P. S. Episcopului Aradului, la care P. S. S. Dr. Cristea a rămas în aceea noapte. Noi zădarnic am cutreerat toate hotelurile, căci nici pentru sume fabuloase nu am aflat conac, ci stând în picioare prin coridoarele gării am priveghiat până dimineața, când împreună cu conducătorii partidului național ne-am continuat drumul spre Alba Iulia în trenul decorat cu steagul tricolor de mătăasă grea al studenților teologi dela seminarul din Arad și însuflețiți de frumoasele lor cântări naționale. A fost o cale triumfală linia Arad—Alba Iulia pe întregul ei parcurs; păzită de gărzile noastre naționale, acest fapt, nu ne-a putut totuși scuti de gloanțele ungurești cari nimeriau vagoanele trenului nostru. Toate gările erau decorate cu mândrul nostru tricolor. Seara ajungem în gara dela Alba Iulia. Public imens. O foarte puternică gardă de onoare dă onorurile, Arhiepiscopul dau binecuvântarea, Dl Ștefan Ciceo-Pop mulțumește emoționat. Vineri seara la „Hotel Hungaria“ o mare de fruntași, cele mai marcante figuri ale conducătorilor noștri naționali. Să lățește vestea că tot la 1 Decembrie, adică Duminecă, Marele Consiliu Național al Sârbilor va proclama la Novisad anexarea Vo.vodinei, ba chiar a Banatului întreg la Statul Jugoslav. Noi vrem să le premergem și deja pentru mâinezi Sâmbătă 30 Noembrie convocăm adunarea națională a Bănățenilor la Alba Iulia Această adunare ținută în sala din parter a hotelului e prezidată de Dr. Aurel Cosma din Timișoara. În această adunare specifică a Bănățenilor noi decretăm încă Sâmbătă dimineața alipirea „necondiționată“ a întregului Banat la România. „Pân’la Mureș și pân’la Tisa!“ declară președintele, iar la propunerea lui Dr. *Ilie Gropșianu* se adaug și cuvintele „și pân’la Dunăre“; parcă am avut presimțirea, că la acest punct vom fi mai cumplit loviți de Sârbi. În timp ce noi Bănățenii decretăm unirea „necondiționată“ adunarea națională de mâinezi în punctul II al hotărîrii, rezervă teritoriilor alipite autonomie provizorie, până la întrunirea Constituantei aleasă pe baza votului universal. Se insistă pentru folosirea cuvântului „necondiționat“ în textul hotărîrii și încă în spresarea marei adunări — Sâmbătă seara — la orele 11. Dl. Iuliu Maniu e rugat să vină la consfătuirea noastră a bănățenilor, să ne lămurască. Dr. *Ilie Gropșianu* cere răspunsul Dlui Iuliu Maniu. Nici lămuririle acestui celui mai luminat Român nu e în stare să ne liniștească deplin: la ce bun sunt „condițiunile“ în aceste clipe sfinte? Ni-se amintește de „ciocicism“. „Și mie mi-ar fi fost mai dragă“ alipirea necondiționată... ne mângâie dl. Iuliu Maniu. Toate acestea s’au întâmplat sâmbătă noaptea târziu la consfătuirea noastră a Bănățenilor, în una din camerele dela etaj ale hotelului. Tot așa de penibil a fost și momentul din adunarea de dimineața a Bănățenilor, când fiind amintiți și socialiștii, cari erau prezenți, actualul senator: Dr. Augustin Bardosy a strigat: „Jos socialiștii!“ Cei prezenți au încercat să îneco această exclamare cu multe „Pst!“ Deși foarte mulți împiedecați de sârbi, noi Românii bănățeni am fost reprezentați la Alba Iulia în număr impunător, fiind reprezentați și frații noștri din Timiș și Torontal, cari au fost împiedecați în manifestarea demnă a sentimentului lor românesc, neavând voie a se întruni, ca să-și trimită delegații lor la Alba Iulia, dintre cari foarte mulți au fost împiedecați de a-și continua drumul la această adunare.

Duminecă 1 Decembrie 1918. Abia am închis ochii. Dis-de-diminează aștept paracliseriul să deschidă vechile porți ale mănăstirii unite. Sunt primul sosit acolo. Începe să vină lumea. Biserica se umple de stegari. Celebrează P. S. Episcop Frentiu al Lugojului. Plânge emoționat fericitul Vlădică al Orăzii Dimitrie Radu. Cum stau în strană, ar fi cu neputință să răzbat prin mulțime la biserica noastră. Simulez, că mi-a pornit sângele, pun batista la nas și publicul imens să dă înlături să ies din biserică; altfel nu ași mai fi scăpat de acolo. În biserica ortodoxă în loc de priceasnă și irmoș „imnul legionarilor“ și „Deșteaptă-te Române!“ În hohot de plâns episcopul celebrant al Aradului nu mai poate ceti rugăciunea de mulțumită,

o cetește P. S. Miron al Caransebeșului. Cu generalul român Leonte în frunte, dela biserică se formează marșuri fără sfârșit spre cetate. La poarta cetății gen. Leonte face trei cruci, ridică chipiul; în locul pajurei cu două capete, deasupra porții fâlfăie tricolorul... Întrăm triumfător în cetatea mării lui Mihai și a umilirilor noastre seculare... Fanfara militară cântă „Deșteaptă-te Române!” Mulțimea plânge de bucurie; trece prin poarta lui Mihai Viteazul și umele câmpia înzăpezită. Vre-o 2000 de fruntași, reprezentanții oficiali, trecem cu bilet în sala casinei militare române. Ridic și eu pe umeri pe generalul Leonte; el rămâne cu noi la masa ziaristilor, ridic pe umeri pe P. Halipa, pe ofițerii din armata română, căp. Băgulescu și Mărculescu, pe doamna Pop o ajut la tribună: de-asupra planează stindardele aliaților. Insufletire de nedescris. Sosesc archiereii. Sedința începe. Ștefan Ciceo Pop: „*Onorată Adunare Națională! Marele Sfat Național în ședința 7/20 Nov. a hotărât să convoace Adunarea Națională a națiunii române din Ardeal și Țara Ungurească... Locul...*” — „Și Bănat!” strigă Dr. Ilie Gropșianu de lângă masa ziaristilor... — „Pardon! Ardeal și Bănat!” rectifică președintele Ștefan Cicio-Pop, aplecându-se spre interlocutor! — Ridic la tribună pe P. S. Episcop Miron strigându-i „Trăiască Metropolitul!” Eu înțelegem „al Ardealului”. Pronia cerească a voit „al tuturor Românilor”. Il însoțesc și pe câmpia lui Horea. Aspect de război. Mai multe adunări în diferite grupuri. Peste 100.000 Români sub steaguri tricolore. Vreme grea de iarnă. P. S. Miron peste hainele arhierești învălit cu un strai dur din țeara Moților; și-a pierdut și un „galoș” prin noroi și zăpadă. Ultimele cuvinte profetice ni le adresează ca o mângâiere, nouă Bănățenilor: „Pân’la Tiva!” Se înserază. Hotărârile adunării sunt cetite și aclamate de mulțime. Alaiul se întoarce în oraș. Seara 500 ofițeri țin consfătuire și cină ostășească în castelul lui Bethlen Gabor. Seara dans la „Hungaria”, „Hora Unirei” e jucată de ofițeri din armată română.

Mâne-zi constituirea Consiliului dirigent în sala Tribunalului. Dr. Groza e cel mai glasnec pretutindeni. „Veți vedea, omul acesta va ajunge Ministru în Țara Românească!” îmi șeptește Dr. Mihai Gropșianu; și a ajuns și o să mai ajungă!... Dar nici noi nu am mai rămas mai pe jos cu însufletirea; răgușisem de tot cu uralele. . . . După ani de zile, pe tren, am făcut cunoștiința uauii ofițer român. La despărțire voiam să mă prezint. „Lasă Dle, îmi zise el, te cunosc dela Alba Iulia; Dta a-i făcut mai mare gălăgie acolo!” Ce să-i faci: tăcuți din fire.

Luni seara părăsim Alba Iulia; petrecusem patru zile acolo găzduiți cu multă atențiune în casa unui funcționar ovreu. La gară mai întâlnim odată figura patriarhală alui „Badea George” președintele adunării; avea o pălărie verde de vânătoare pe cap. Înăntăm spre casă. Dr. Mihai Gropșianu nemulțumit, îmi zice dureros: „Și în Țara Românească noi Bănățenii vom mânca pâinea amară a opoziției!” Ce să-i faci? Pesimist din fire. Mulțimea mulțumită cu rosturile vremii, pleacă din vechea cetate; pe străzile Albei Iulii am văzut atunci plouatele și mizerabilele oștiri ale lui Makensen strecurându-se spre țara lor îndepărtată...

Pentru noi Bănățenii, lunile ce au urmat au fost mai crunte și mai amare decât secolii de robie ungurească. Bătăi, amende, furturi, jefuiri din partea „eliberatorilor” erau la ordinea zilei. Dar să reproduc aici însemnările mele de atunci.

Pe lângă nenumăratele abuzuri, ce-a comis armata sârbească, bătând pân’la os oamenii nevinovați, cea mai mare ilegalitate a comis-o prin faptul, că a aruncat amende de multe sute de mii pe capul sătenilor luându-le și vitele din grajd. Sub pretextul urmăririi delictelor din luna Noemvrie, pentru că se tăiaseră în pragul iernei lemne din pădurea „Reciței”, s’au comis cele mai neomenoase schingiuri și cele mai oribile amendări. Și se zice că fibirăul Gerdecz după două luni de „guvernare” la noi, a plecat cu milioane. Castelul contelui Bissingen din Iam a fost devastat numai după ce au rămas numai pereții, căci toate podoabele lui au fost anterior „expediate” la Vârșet; chiar și modestul aranjament din casarmele jandarmilor au fost duse

de sârbi la plecarea lor din Sasca. E de neînchipuit câtă bătaie au mâncat atunci sătenii noștri; sârbii erau instigați de funcționarii ungari și renegați și de oamenii „Reciței”. Dar nu numai sătenii au fost jefuiți: ni s'a dat și nouă intelectualilor să înțelegem că trebuie să scoatem banul din buzunar. A fost o încercare de șantaj, dar neizbutită. S'a izbit de autoritatea noastră. Vasile Borcean abia după luni de zile, cu zapis dela comanda sârbă din Vârșet a cutezat să se întoarcă la Sasca. La plângerile noastre contra lui „Miloș”, mi-se răspundea, că totul s'a întâmplat la porunca notarului. Un pripășit croat îi purta pe sârbi prin casele oamenilor și ne spiona pe noi frunțașii. Învățătorul român din Măcoviște a fost arestat fără'de motiv. Dr. I. Teicu și pr. Covrig din Ilidia, refugiați din comună erau curențați pretutindenea. Învățătorii români au fost provocați să depună Jugoslaviei jurământul de fidelitate. Ei au refuzat, tot așa nici preoții nu prea pomeneau în biserică pe „Kral Petar”, deși s'au găsit destui terorizați de-acest ordin în scris al fibirăului Gerdecz. Astfel am dus-o în cea mai neagră urgie după mărreața adunare dela Alba Iulia, deși cei mai competenți ne asigurau acolo, „că sârbii în 48 de ore vor părăsi Banatul (!?) Măcar de s'ar îndura să-l părăsească în 48 de ani! Chiar urgenta intervenție pentru înlocuirea trupelor sârbești de ocupație cu trupe franceze sau engleze, a întârziat multe luni de zile. Singura mângâiere ne-o aduceau voluntarii noștri din armata română: Ziare și vești bune dela Sibiu.

La 17 Martie — în fine prin gara Răcășdia trec soldați francezi spre Anina. Ei sunt aclamați prin toate părțile cu „trăiască Franța !” „trăiască România Mare !” La 11 Martie se subscrie la Oravița un milion pentru împrumutul românesc. Afișele împrumutului poartă primele embleme ale României prin satele noastre. Și cei mai slabi de înger vestesc plinirea vremii. Rând pe rând pleacă tinerimea la armată și la Universitățile din Cluj și București. Sosesc vești că Banatul întreg va fi al nostru, iar foile minoritare afirmă, că soarta lui se va decide prin plebiscit. Dela intrarea sârbilor în Banat ziarele noastre nu mai erau primite prin poștă, mai târziu nici cele minoritare, afară de vre-una care scria pe placul sârbilor. La 22 Martie începe să ne licărească și nouă speranța: Așteptăm și credem, că cu sosirea armatei franceze vor sosi în fine și mult doritele clipe de liniște și cele de sfântă însuflețire, vrednice de principiile cari conduc azi pe cei ce creiază o lume nouă la Versailles... Simțim, că ora mântuirii vine, vine... și aproape este. Trăiască România Mare ! una și nedespărțită.

Sub Francezi.

Deși armata colonială franceză a stat câteva luni în Banat, prin comuna Sasca-montană numai doi francezi au trecut la o investigație în comuna Știnăpări. Ostășime nu am avut, doar jandarmi unguri, care se reîntorseseră și cari la 28 Aprilie rup stegulețele românești ale copiilor, cari la „Mătcă-lău” se rugau la Dumnezeu în fața unei cruci catolice. Streinii reîncep a crede, că reînvie stăpânirea ungurească. Mândrul nostru tricolor, dispărea iarăși dela pălării, doar singur cel unguresc o îndreptățit prin ordinul generalului francez, ovreul Farret; sentințele se aduc în numele republicii populare maghiare, toate actele se dresază în limba maghiară, totuși judecătoria Sasca Montană nu respinge o acțiune civilă redactată de avocatul Dr. Ilie Gropșianu *în limba română*, fapt pentru care cu câteva luni înainte ar fi fost eliminat din advocatură.

Sunt chemat și eu la Consiliul Dirigent; prefer să rămân între ai mei. În nemijlocit contact cu satele din jur, cari roiuri, roiuri se abat pe la noi, Societatea „Recița” sub pretext că e de origine franceză se folosește de această eră franceză; ea denunță pe cale penală pe toți cei cari în primele zile ale lunii lui Noemvrie tăiaseră lemne din codrii ei. Zădarnice sunt toate rugărilor și intervențiile noastre. În luna Faur 1919 se

expediază Direcțiunei Reziței următoarea cerere semnată de Dr. Ales. Coca și Dr. Ilie Gropșianu.

„In puterea hotărîrii Consiliului Național Român din loc ținută la 8 Ian. a. c. cu onoare Vă rugăm: 1. Să binevoiți a permite sătenilor să adune crengi uscate din pădurile D-Voastre, spre a le folosi gratuit pentru combustiuine. După arborii tăiați în ultimul timp au rămas crengi uscate, cari împiedecă circulația prin păduri și a căror curățire e și interesul D-Voastră. Considerând, că în depouri lemnele lipsesc cu totul, iar costul celor din codru s'a urcat; că fiind timp greu de iarnă și că cei întorși toamna târziu depe diferitele fronturi nu au fost provăzuți cu combustibilul necesar, — rugarea aceasta a noastră e motivată și prin faptul, că locuitorii comunei noastre sunt exclusiv muncitorii D-Voastre. 2. Scumpetea grozavă de ani întregi și lipsa mare de nutreț face pe oameni să-și vândă vacile ținând capre pe cari săraci fiind, le mână si iarna la pășune *în izlazul comunal* și fiindcă pădurarii DV. pun piedeci, chiar și pe acest teritor comunal amendând populația, cu onoare Vă rugăm să binevoiți a permite pășunarea caprelor pe teritoriul izlazului comunal. Cu stimă etc. . . .” semnată de celor de sus.

Câtă umilință din partea eroilor depe fronturi și a celor doi frunțași români față de o societate privată curat de speculă, care a cumpărat cândva hotarele noastre de sute de mii de jughere cu 10—12 bani jugherul. La această rugare Soc. Rezița răspunde în ton obraznic și negativ, în limba maghiară, „Nu suntem în situația să iertăm daunele; n'avem cunoștiință că personalul nostru s'ar fi purtat dur sau ar fi terorizat populația; . . . furturile, devastările au fost de o cruzime ne mai auzită, nu putem ierta pagubele avute și nu putem absta dela pedepsirea acestor fapte. Oravița, Martie 1919. Direcțiunea: ss. Tavy, m. p.” „Așa răspundea încă pe atunci „Rezița” la jalbele noastre. Desgustat de acest răspuns, convins că orice sforțare de a schimba această stare de lucruri, e fără rost deocamdată, bravul nostru președinte, Dl. avocat Dr. Ales. Coca și scriitorul acestor rânduri se retrag din fruntea treburilor comunale. Prin tragerea noiei zone franceze comuna noastră a rămas izolată în aproape întregime de ținutul ei, căci începând din Măcoviște celelalte sate nord-apusene, cu Oravița, au rămas *până la 1 August* sub sârbi neputând atinge altă gară spre România decât gara lablanița de lângă Mehadia, la o depărtare de cca 120 Km. Sârbii încuibăți pe cele mai roditoare părți ale Banatului se simțiau acum acolo de tot acasă. Începând dela Petrila și Răcășdia încolo, dispozițiile lor se înăspresc, iar jaful lor numai cunoaște margini. La 11 Iunie ei invadează din com. Ciuchici în Macoviște, care'ți face impresia unui formal câmp de luptă. Românii din comuna vecină Ilidie grăbesc în apărarea Măcoviștei. Se ajuuge la încăerare și sârbii înfrânți se retrag la Chiuchici, lăsând și un soldat de a-i lor mort pe câmpul de luptă Toate acestea se întâmplă în nemijlocita noastră apropiere; suntem plini de îngrijorare și de temeri că ne vom pomeni într-o zi cu ei eară în satul nostru; prindem armele și mai multe zile și nopți întregi păzim podul Nerei dela capul Nordic al comunei noastre Sasca Montană. Și eu am stat cu alți săteni nopți întregi de veghe la acest punct. Dar nu s'au mai întors sârbii pe la noi *și nici nu se vor mai întoarce vre-o dată!*

La 31 Mai 1919 călători sosii dinspre lablanița ne vestesc că Lugojul e al nostru, având în frunte pe Dl. Dr. Gh. Dobrin ca prefect român al județului Caraș-Severin; că *jandarmii români* au sosit deja și în Almăj, la Bozovici.

La 1 Iunie 1919 la ora 11 a. m. poștaşul Milencovici mă avizează, că un grup de jandarmi vine spre Sasca; prind cu greu telefonul. Adevărat: douăzeci de jandarmi vin spre noi. A bătut ceasul libertății; Suntem în România!